

EN BOKSAMLARNAS

APOLOGET

Av docenten TÖNNES KLEBERG, Göteborg

SVERIGE har en rätt stor litteratur om böcker. Det vet strängt taget varje människa, som haft anledning att något befatta sig med sådant arbete, som kräver överblickar över svenska insatser inom det ena eller andra forskningsområdet.

Den svenske historikern kan med rätta vara stolt över den bibliografiska handapparatur, som står honom till buds: främst i raden gamle Warmholtz' magistrala verk *Bibliotheca historica sveo- gothica*, som i sina femton innehållsdigra volymer med kritisk sälta och bister humor i förening mönstrar nära nog hela den äldre svenska humanistiska vetenskapens produkter (om man bortser från filosofiens och språkvetenskapens), en bibliographie raisonnée med få motstycken i världen. Kristian Setterwalls samvetsgranna samlingsarbete har skänkt oss omistliga överblickar över senare bidrag till den svenska historiens utforskning, och luckan mellan Warmholtz' och Setterwalls verk har för inte så länge sedan fyllts genom ett stort, på den senares förarbeten byggande men av Sven Ågrens förfarna händer fullfört och avsevärt kompletterat arbete. Slutligen hålla *Historisk tidskrifts* årliga bibliografier, numera utarbetade av Percy Elfstrand, läsaren à jour med det löpande arbetet. Om man därtill lägger S. E. Brings orienterande *Bibliografiska handbok i Sveriges historia*, där mognat omdöme och säkert kunnande ingått en fast och harmonisk förening, kan man utan överdrift säga, att svensk historieforskning kan räkna en sällsynt vacker och rik samling av böcker om böcker.

Även litteraturhistorikern kan känna sig trygg, då han söker en inventering av den svenska forskningens landvinningar. Samlaren årsbibliografier, som börja redan med år 1880 och som i allt mer fulländad form sedan 1920 utarbetas av Nils Afzelius, ha numera börjat kumuleras, och då Svenska litteratursällskapets »Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1900—1935» på så sätt blir färdig, har man i den vunnit en ypperlig vägvisare genom den

jämförelsevis unga men nu med så mycket större intensitet arbetande vetenskapen om den svenska vitterhetens hävder.

Den svenska pressen från dess späda början i vår stormaktstids första gryning fram till sekelskiftet 1900 med dess tätande urskog av tidningsalster har förtecknats av Bernhard Lundstedt i ett verk, vartill väl ännu inte något annat land kan visa maken.

Hela vår nationella bokproduktion fram till 1700 kommer snart att föreligga färdigregistrerad tack vare Isak Collijns två mäktiga verk, »Sveriges bibliografi intill år 1600» och »Sveriges bibliografi, 1600-talet», båda ytterst betydelsefulla, den förra helt och hållet banbrytande. Om sedan en gång luckan kunde fyllas mellan 1700 och 1830, det år, då den långa raden av mera regelbundet utkommande svenska nationella standardbibliografier kan sägas ta vid, vore vår svenska litteratur i detta ords vidsträcktaste bemärkelse förtecknad på ett sätt, som åtminstone i stort sett måste anses tillfredsställande.

Men alla dessa böcker om böcker äro av ett visst slag, i regel rena förteckningar av boktitlar, stundom visserligen förenade med utförliga beskrivningar, i ett par fall även kritiskt sovrande. De äro alla bibliografier. Oumbärliga för vetenskapsmannen liksom för lekmannen, då han går på mer eller mindre allvarliga forskningsfärder, men endast av en ytterst begränsad läsekrets betraktade som verkliga njutbara och läsvärda böcker om böcker.

Man hör inte sällan utlänningar klaga över svensk vetenskapsbristande förmåga av popularisering, av samling kring uppgiften att på en gång ge en vederhäftig undervisning och en litterär njutning. En förening av dessa den antika retorikens mål, *docere* och *delectare*, efterlyser man med aktning för vår vederhäftighet parad med häpnad över vår bristande litterära talang — eller kanske tilltagsenhet. Om det nog kan sägas, att en sådan kritik på vissa områden är orättvis och beroende på okunnighet om verkligt betydelsefulla insatser inte minst av senare datum, så få vi nog medge, att den träffar huvudet på spiken, om fråga är om vår litteratur om böcker.

Många svenskar ha under århundradens lopp varit boksamlare och bokälskare, många äro det i detta nu. Varför har det då hos oss skrivits så oändligt lite om böckernas utseende och utstyrsel och om boksamlandets och bokägandets ovanskliga glädje? Engelmän, amerikanare, fransmän, holländare och tyskar ha tävlat om att skriva den ena vackra, lärorika och av djup förståelse för ämnet präglade boken efter den andra, danskar och norrmän ha

stämt in i kören, men Sverige har endast i mycket ringa utsträckning gjort sin stämma hörd.

Jag avstår för tillfället från varje försök att besvara denna lätt beklämmande fråga och övergår i stället till att fästa läsarens uppmärksamhet vid en nyutkommen bok, som med ens gör vår svenska bibliofila litteratur inte så lite rikare. Det är förste bibliotekarie *J. Viktor Johanssons* vackra arbete »Försvar för boksamlaren», säkert den senaste rika julboksflorans utsöktaste blomma.

Försvar för boksamlaren — behövs det något sådant? Det har behövts förr i världen och behövs nog ännu. Den elake sengrekiske författaren Lukianos från Samosata avfyrade i en — f. ö. rätt nyligen till danska översatt — skrift en mängd förgiftade pilar mot sin samtids bibliofiler — en del av dessa tyckas ha varit särdeles tacksamma mål. Den romerske filosofen Seneca bryter staven över sin samtids boksamlare, som bara ha sina böcker som prydning föremål men aldrig falla på den idén att öppna dem och i själva verket äro okunnigare än sina slavar. Sådana figurer har det väl funnits både då och senare, och de saknas väl inte heller i vår tid. De äro förvisso förtjänta av åtskilligt hån och begabberi, även om det inte skall förnekas, att de även gjort en viss nytta som bevarare av bokskatter, som annars kunnat gå förlorade. Det är nu inte till försvar för sådana individer Viktor Johansson faller sin lans. Det är för den beträngde bokälskaren, som verkligen tillägnar sig sina böcker och får sin andliga näring av dem men som — liksom på Yngve Bergs utsökta lilla omslagsvignett — anfalles av oförstående pennans män, de må sedan vara hans högt älskade Carl Gustaf af Leopold eller senare tiders orakel i Svenska akademien.

Det har nämligen funnits och finns alltjämt en del gott folk, som anser, att Anatole Frances gamle älsklige Sylvestre Bonnard verkligen begår ett brott, då han med kunskap och smak bygger upp en utsökt boksamling, en glädjekälla för litteraturvännen och ett ovärderligt instrument för forskaren. Den bibliofila litteraturens klassiker, biskopen av Durham Richard de Bury, yttrar i sin alltjämt efter sex århundraden lika läsvärda bok »Philobiblon» (översatt till svenska med titeln »Om kärleken till böckerna»): »Intet orättvisare finnes i människornas värld än att de rättaste handlingar förvrängas av de illvilligas tadel och att man kommer

i vanrykte för ett brott, där man snarare med rätta kunnat hoppas på ära.» Och han tillägger, att kärleken till böckerna har »utsatt oss för åtskilligas domar, och förklenade genom deras häpnad och undran hava vi klandrats än för onödig vetgirighet, än för snikenhet på det området, än för fåfängligt uppträdande, än för omåttlighet i bokliga njutningar».

Dessa episkopala ord kunde förtjäna att stå som motto över det första avsnittet i Viktor Johanssons bok. I detta sägas många kloka ting om betydelsen både för individen och för samhället av privata bibliotek. Vad har inte det enskilda boksamlandet betytt för svensk humanistisk vetenskap — och naturvetenskaplig också — under gångna tider? Den enskilde lärde skulle aldrig ha förmått prestera samma forskningsresultat utan tillgång till forskarens främsta redskap, det vetenskapliga handbiblioteket. Warmholtz' stora verk skulle aldrig ha sett dagen, om inte dess författare på sitt Christineholm hade sammanbragt en privat samling av svensk historisk litteratur, som väl aldrig haft sin like. Och hela vårt svenska samhälle står i största tacksamhetsskuld till de enskilda samlare, vilkas en gång så högt älskade skatter — som gåvor eller genom inköp — nu sökt sig vägen till de offentliga bibliotekens hyllor, där de komma ständigt nya forskargenerationer till godo och där de ursprungliga ägarna nu genom åren räcka handen till senfödda unga ämnessvenner. (Författaren menar nog, att handslaget känns varmare och att kulturtraditionen hålls mera obruten, då samlingen inte hamnar i ett offentligt bibliotek utan dess skilda beståndsdelar få fortsätta att glädja nya och åter nya privata boksamlare, men därom kan man väl tvista.) Var och en som arbetat i Uppsala universitetsbibliotek eller i Göteborgs stadsbibliotek, vet t. ex. vad de samlingar, som äro knutna vid namnen Cronstedt och Snoilsky, betytt och betyda för dessa forskningsinstitutioners funktionsduglighet.

En annan synpunkt kan heller inte förbigås. Vår tid har sett den moderna teknikens hela vidriga förstörelsemaskineri sättas in mot det civila samhällslivet. Skadorna ha, även vad de stora offentliga biblioteken beträffar, varit oerhörda. Det räcker att hänvisa till det öde, som drabbat universitetsbiblioteket i Louvain (förintat för andra gången sedan 1914) och Preussische Staatsbibliothek (om skadornas omfattning vet man ännu inte så mycket). Med sådana förluster av kulturvärden för ögonen har man svårt att förneka betydelsen av de enskilda boksamlingarna, mindre omfattande och mindre utsatta för förstörelsens makter. Från dem

kunna friska tillskott komma, och genom dem kunna måhända eljest irreparabla skador åtminstone i någon mån botas.

Om man nu verkligen lyckas övertyga nutidens Lukianos om nyttan av enskilda boksamlingar både ur individens synpunkt och samhällets, så kastar han sig i stället med ironiens skarpslipade vapen över vissa otillåtliga oarter i utövändet av samlarens i sig till nöds tolerabla verksamhet. En sådan klandervärd förlöpning är att älska bokens yttre skönhet, att pryda den med ett smakfullt band eller att njuta av vackert tryckta och vackert illustrerade upplagor. Viktor Johansson faller i detta sammanhang de kloka orden:

»Kärleken till vackra böner sammanhänger väl för resten med en viss allmän läggning, ett, om man så vill, mer eller mindre utvecklat estetiskt sinne, som en människa har eller inte har. Om en man har benägenhet för att klä sig väl, ... så bevisar detta inte alls, att han värdesätter folk efter kläderna. Det är bara något, som faller sig naturligt för honom ... Rent teoretiskt vill jag naturligtvis inte bestrida sanningen av Frödings ord, att 'rosor i ett sprucket krus är ändå alltid rosor', men ser man lite mindre abstrakt på problemet, måste nog vissa reservationer göras. Det finns i så många livets förhållanden krav på harmoni mellan yttre och inre, som inte utan vidare kunna eftersättas. Jag medger gärna, att en sådan synpunkt är estetiskt-romantisk, men är också beredd att hävda dessa värdens existensberättigande vid sidan av de rent rationella eller krasst utilitistiska.»

Som en annan förargelseväckande förlöpning från boksamlarens sida brukar stundom framhållas: hans eventuella böjelse för originalupplagorna av de böcker han älskar, det tryck, som först gjorde arbetet känt för läsaren. Till försvar för ett sådant samlande kan givetvis först och främst sägas, att för allvarligare studier är första upplagan av ett skönlitterärt verk vanligen outhärlig — det är i regel den, som författaren själv satt sitt »imprimatur» på och skänkt sin egen prägel. Över utformningen av senare upplagor har han ofta nog inte varit herre, och dessa sakna i sådana fall helt naturligt originalupplagans textvärde.

Men samlandet av originalupplagor har ett annat berättigande utöver det rent texthistoriska. En bok liksom varje annan produkt av mänskligt arbete bär sin egen tids prägel, och detta givetvis både i inre och yttre avseende. Den färdiga boken är resultatet av ett samarbete mellan flera krafter. De viktigaste äro författaren och boktryckaren. De idéer författaren nedlagt i sitt verk äro de, som rört sig i den tid han levde i, ibland måhända de, som bidragit att ge den tiden och den närmast följande dess andliga

gestaltning. Den yttre form boktryckaren givit sitt alster är präglad av tidens smak, någon gång innebär den ett självständigt steg framåt mot nya resultat i tyografiens utvecklingshistoria. Det ligger något rätt naturligt i en strävan efter den harmoni, som uppstår, då man kan läsa sin älsklingsförfattare i en upplaga, som bär prägeln av hans egen tids bokkonst både i fråga om tryck och inbinding.

Ett alldeles särskilt värde som förmedlare av stämningar från författarens egen tid har bokens omslag. Denna sanning inskräper Viktor Johansson dels genom ett antal synnerligen omsorgsfulla och vackra reproduktioner av omslag från skilda tidsåldrar, en illustrationssamling av betydande både historiskt och estetiskt värde, dels genom en förträfflig utredning, som öppnar intressanta kulturhistoriska perspektiv. Han är här inne på en både svår och lockande uppgift, som han i högre grad än de flesta borde vara skickad att lösa: tecknandet av det svenska bokomslagets historia under den tidigare delen av dess snart etthundrafemtioåriga tillvaro — den sista femtioårsperioden har redan funnit en sakkunnig skildrare i Georg Svensson.

Men omslaget har inte bara sitt konstnärliga och tidshistoriska värde — ofta förmedlar det kunskaper av vikt eller intressanta små litterära kuriositeter. Författaren anför det intressanta förhållandet med Singoalla: den verkliga originalupplagan, publicerad i Göteborgskalendern »Aurora» för 1858 men tillsammans bl. a. med en infogad novell av Pehr Thomasson realiserad 1864 under titeln »I jernvägskupén», och den första bokupplagan av 1865, som även den efter någon tid realiserades, såsom ett nummer i serien »Nytt jernvägs- och ångbåtsbibliotek. Billigaste samling af skönlitteratur.» Det är onekligen rätt märkligt att se Viktor Rydbergs spröda ungdomsskapelse publicerad som en föregångare till »Hela världen» och »En rolig halvtimme». Kunskapen vinnes i detta fall genom bevarade originalomslag. Undersökningen av Aurora-upplagans öden har lämnat ett värdefullt och helt självständigt bibliografiskt resultat, möjliggjort just genom författarens egna trägna bibliofila samlarmödor. Omslagen till den häftesvis utgivna första upplagan av Strindbergs »Svenska folket i helg och söcken» äro av stort intresse, då de innehålla Strindbergs svaromål på sakkunskapens (bl. a. Emil Hildebrands och Oscar Montelius') omilda och beska kritik av denna originella »kulturhistoria». Dessa omslag ha relativt sällan bevarats, och Strindbergs eldiga försvar för en svag sak har därför inte uppmärksamrats mycket — det

anföres t. ex. överhuvud taget inte i Landquists upplaga. — Man skulle också kunna bringa i erinran det lilla skälmstycke Hjalmar Söderberg en gång tillät sig. Hans vedersakare Carl David af Wirsén hade vid något tillfälle uttryckt sig i starkt berömmande ordalag om Anatole Frances »La rôtisserie de la reine Pédauque», kort efter det att detta mästerverk bland pastischer kommit ut i sin författares hemland. Söderberg översatte som bekant boken till svenska med titeln »Drottning Gåsfot». Kanske inte helt utan skäl menade han, att mottagandet av den svenska upplagan skulle bli rätt frostigt från moralens obönhörlige väktare i Post- och Inrikes Tidningar. För att i förväg avvärja den mäktige motståndaren och spela honom ett spratt tryckte Söderberg då av ett utdrag ur det redan gjorda uttalandet om det franska originalet på bakre omslaget till sin översättning. Åtgärden lär ha resulterat i att bl. a. en flickpension, vars föreståndarinna vid det vanskliga valet av moraliskt oantastlig läsning för sina unga flickor helt satte sin lit till de beprövade wirsénska omdömena, inköpte ett större antal exemplar av den måhända vid närmare påseende något överraskande skriften.

Om vårt land är fattigt på bibliofil litteratur, så utgöra vissa av våra större antikvariats kataloger åtminstone någon tröst och ersättning. Björck & Börjesson, Klemming, Thulin & Ohlson och Thulin ha genom sina katalogpublikationer inte bara vetat att göra reklam för sina varor utan också att bjuda sina läsare en inte föraktlig fond av vetande. Viktigast och störst äro Björck & Börjessons kataloger; några av dem ha i själva verket fått stor betydelse som bibliografiska uppslagsverk (t. ex. Topografikatalogerna). Då denna firma med en vacker skrift ville hedra minnet av sin grundare, Karl Börjesson, medverkade Viktor Johansson med en uppsats, som omtryckts i föreliggande bok, en kommentar till en av firmans allra förnämligaste kataloger, nr 333, omfattande nära nog hela vår klassiska vitterhet. Kommentaren formar sig till en synnerligen lärorik samling anteckningar av bibliografiskt och bibliofilt intresse, säkerligen lika nyttig för antikvariatbokhandlaren som för boksamlaren.

Vår bibliofila litteratur har i senare år berikats något genom de artiklar, som Bonniers litterära magasin låtit personer av skilda kategorier skriva om sina egna bibliotek. Den personligaste, roligaste och innehållsrikaste av dessa artiklar jag läst är utan jämförelse den, som nu återfinnes som slutuppsatsen i »Försvar för boksamlaren», »En biblioteksman bland sina egna böcker». Här

är Viktor Johansson i sitt esse, när han får vara ciceron för läsaren i sin inte alltför omfattande (4,500 band) men utomordentligt personliga och väl valda boksamling. Som man här får den demonstrerad, förstår man, att den på ett storartat sätt fyller två uppgifter: en ständig glädjekälla för bokälskaren och ett effektivt och smidigt arbetsinstrument för den flitige forskaren i vår vitterhets hävder.

Vandringen genom denna boksamling blir trots de rätt många boktitlarna inte lång. Ägaren är en lika spirituellt som beläst man, och under det att man vid hans sida vandrar utmed hyllorna och plockar i hans skatter, växer så småningom fram hela samlingens tillkomsthistoria: från gymnasistens första förvärv av Strindberg i Bonniers enkronasupplagor till intressanta exempel på den kräsne samlarens skickliga och framgångsrika bokanskaffningspolitik. En bättre och roligare »handbok för boksamlare» får man leta efter. Naturligtvis är den inte uttömmande — den ger mest för den som samlar svensk vitterhet och litteraturhistoria. Men dess kloka principer och väl valda konkreta exempel göra den tillämpbar för de flesta områden, dit boksamlarens vittsvävande intressen kunna tänkas sträcka sig.

Varje människa med några andliga intressen behöver böcker, värdefulla böcker, böcker efter hennes sinne. De allra flesta behöva egna böcker — det är nödvändigt att ha till hands och återvända till de böcker, som verkligen betyda något för en, som yrkeshandledning, som märkespunkter i ens andliga utveckling eller blott och bart som kära vänner. Det är en många gånger upprepad sanning, att man har mycket större utbyte av att återvända till ett fåtal verkligt betydande verk, som man lärt sig älska, än att med rekordtakt sluka — och sedan eventuellt för en troskyldig läsekrets recensera — så många som möjligt av dagens tillfälliga produkter. »Varför skall man nu läsa så många böcker?» frågar författaren i sin kloka och stilsamma avslutning. Varje bokläsare borde i högre eller lägre grad vara en boksamlare. Det borde inte behövas något »försvar för boksamlaren». Men då nu ett sådant verkligen varit av behovet påkallat, kan man inte gärna tänka sig en mera elegant och skickligt upplagd, mera i detaljen klokt genomförd och till slut mera avväpnande apologi.